

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ

ВІСТНИК.

КНИЖКА IV.

За цвѣтень 1901 року.

Літературно-науковий

В І С Т У Н И К.

. В И Д А Є

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

РЕДАКЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

**Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський,
др. Іван Франко.**

За редакцію відповідає: **Володимир Гнатюк.**

Річник IV. Том XIV.

У ЛЬВОВІ, 1901.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

З М І С Т.

Стор.

Наш альбом :

1. Мерці. 2. Патріотам, Миколи Вороного . . .	1—2
Зернятка, XI - XX, Бориса Грінченка . . .	3—4
Мрія, Осипа Маковея	4
Притомленому братови, В. Л.	5
Розчарованя, Х. С.	5—6
І знов зима, Осипа Шпитка	6
Памятай, дівчино, Олексі Коваленка	6
Галицьке село, Евг. Мандичевського	7
В місячну ніч, Одарки Романової	7
Сільські мотиви, М. І. Вдовиченка, I—II	8
Хмари, Я. Жарка, I—II	8
Із поезій Миколи Чернявського, I—XI	117—121
Із поезій Уляни Кравченко, I—II	122
Ів поезій Івана Степенка, I—V	122—124
Передсмертні мелодії А. Кримського, I—XVIII	237—241
Із поезій Ілька Гаврилюка, I—V	242—243
Скалки душі, Ів. Федорченка, I—IV	244
Маєві елетії, Ів. Франка, I—III	244—246
<i>Генеральна репетиція, етюд у двох діях Наталки</i>	
Полтавки	9—24
<i>Добре заробив, оповіданє Стефана Пятки</i>	25—35
<i>Нариси В. Кравченка : II. Діти</i>	36—42
<i>Із поетичної спадщини :</i>	
III. Пісні Анатолія Свидницького I—IV	43—44
IV. Із недрукованих поезій О. Я. Кониського	45
<i>Мінятори :</i>	
X. Перед від'їздом, Ант. Крушельницького	46—50
XI. Знайшли, Надії Кибальчич	51—54
XII. Легка смерть, Василя Загаєвича	54—58
XIII. Сікуція, Гр. Коваленка-Коломацького	58—60
XIV. Осінні хвилі, Леся Гр.	60—61

XV. Шпаки, Дніпрової Чайки	61—63
XVI. Москаль, Я. Жарка	175—178
XVII. Яблуко, Ів. Франчука	178—183
XVIII. Віщувань, Ярославича	286—288
XIX. Тарабанщик-доглядач, Гр. Коваленка-Коло- мацького	288—291
XX. В лісі, Степана Ганущака	292—297
XXI. Учадів, С. Волоха	297—302
<i>Із Естонських поетів (Янсена-Міхельсона, Івана Якса, Гренцштайна, Михайла Веске, Густава Луйги, Івана Кунцера, Фрідріха Крайцвальда, Якова Томма). Переспіви П. Грабовського</i>	64—68
<i>Із оповідань Владислава Оркана:</i>	
I. Підвечірок	69—77
II. Недовірок	77—84
III. Ясна поляна	85—87
IV. З країни Горців	87—103
<i>Із оповідань Анатолія Франса:</i>	
II. Кимейський співак	104—113
<i>Із „Слова о полку Ігоревім“: Плач Ярославни, М. Вербицького</i>	116
<i>Із недрукованих оповідань О. Я. Кониського:</i>	
I. Бугай	125—135
<i>Із оповідань Олександра Катренка:</i>	
I. Із записок українського народолюбця	136—165
II. Каганців сон	275—285
<i>Останній бій, оповідане М. Дерлиці</i>	166—174
<i>З посмертних оповідань Мопасана:</i>	
I. Перший свіг	184—191
II. Мораль XVIII віка	191—195
III. Фермер	195—201
<i>Із оповідань Петка Тодорова:</i>	
I. Батьківщина	202—209
II. На зарінку	209—212
<i>Запропащений надзвичайний поїзд, оповідане А. Конен Дойля</i>	213—227
<i>Із драми „Торквемада“ Віктора Гюґо</i>	228—236
<i>Холера, оповіданне Сергія Єфремова</i>	247—266
<i>На вакаціях, оповідане Яц. Іл. Ред.</i>	267—274
<i>По Європі, гумористичні образки Джерома К. Джерома</i>	303—327
<i>Із дрібних нарисів Еріха Гартлебена:</i>	
II. Телячий котлет	328—335
<i>Із оповідань Августа Стріндберґа:</i>	
I. Над хмарами	336—343
<i>Із славянських поетів</i>	344

<i>Молоді сили: П. Йоанна Амброзіус, Е. Дегена</i>	1—17
<i>Маруся Богуславка в українській літературі, Ст. Томашівського</i>	18—37, 66—98, 117—133
<i>Жертви нашого лихоліття: М. Т. Симонов і С. Д. Ніс, Сергія Єфремова</i>	38—55
<i>Діяльність Наук. Тов. ім. Шевченка за 1900 рік</i>	56—60
<i>Нові материяли до біографій Т. Г. Шевченка, Л. Яковлева</i>	61—65
<i>Чому Олекса Стороженко покинув писати по українськи, А. Кримського</i>	99—102
<i>Українські оповідання Ол. Стороженка</i>	103—112
<i>Іван Бойко, племінник Т. Шевченка, Сергія Шелухина</i>	113—116
<i>Август Стріндберґ, Нат. Кобринської</i>	134—156
<i>Новини нашої літератури:</i>	
I. Ще одна драма, П. Дмитренка	157—164
II. Збірникъ творивъ М. С. Жернова, Г. Хоткевича	165—167
<i>Ювілей Ганни Барвінок (О. М. Кулішевої), Б. Грінченка</i>	168—173
<i>Загальні збори Наук. Тов. ім. Шевченка</i>	174—180
<i>Хроніка і бібліографія</i>	1—20, 21—36, 37—56

Запропашений надзвичайний поїзд.

Оповідане А. Конен Дойля.

Третього червня 1890 року забажав якийсь джентльмен, що звався Люї Каратель, бачити ся з Джемсом Блендом, суперінтендантом центральної Лондонської і Західно - Приморської стації в Ліверпулі. Був то чоловік невеликого росту, середніх літ, брунет із хмарним видом і так викривлений, що спина його видавала ся горбатою. Він явив ся в супроводі товариша, чоловіка з вимовним виглядом, якого шановливе і уважливе поводжене вказувало на його залежне становище. Той приятель чи товариш — його ім'я не пропало безслідно — був мабуть чужинець і судячи по смаглявій барві лиця походив із Іспанії або Полудневої Америки. У нього випадала в очі одна річ: у лівій руці тримав він невеличкий чорний шкіряний портфель, а клерк, що сидів у центральній канцелярії, зауважав, що той портфель був прив'язаний до руки ремінцями. Тоді не звернув ніхто на се уваги, але далші випадки показали, що сей факт мав величезне значінє. Вкоротці попрошено д. Карателя на гору до канцелярії містера Бленда, а його товариш лишив ся на долині.

Каратель оповів дуже коротко свою справу. Він лише сьогодні приїхав у полудне із Центральної Америки. Незвичайно важні справи не дозволяють йому тратити ні хвилини, вимагаючи його присутности в Парижі. Він спізнав ся на поспішний поїзд і просить приготувати для нього надзвичайний. На грошах не залежить йому, але на часі; коли компанія виправить його швидко, нехай пропашить опісля свої власні умови.

Містер Бленд потиснув головку електричного звінка, покликав до себе містера Поттера Гуда, що завідував поїздами, і полагодив цілу справу в п'ятих хвилинах. На приготування поїзду треба було тільки три чверти години, часу, конечного для усунення перешкод у дорозі. Величезна льокомотива, названа „Рочдель“, зазначена в книгах компанії під числом 247, була причіплена до двох вагонів із окремим кондукторським вагоном по заді. Перший був причіплений виключно на те, аби своїм тягарем рівноважив надмірне колихання. Другий, по загальному прийнятому звичаю, був поділений на чотири відділи: перша кляса для некурців і перша кляса для курців, друга кляса для некурців і для курців. Перший відділ, ближший до льокомотиви, був призначений для подорожніх, усі інші лишалися порожні. Кондуктором надзвичайного поїзду був назначений Джеймс Мак-Ферсон, що служив довгі літа компанії. Що до Вільяма Сміта, паляча, то той був іще новик.

Вийшовши з кабінета суперінтенданта, Каратель прилучився до свого товариша і ждав разом із ним зі страшенною нетерплячкою хвилі від'їзду. Виплативши палєжні гроші в сумі п'ятидесяти фунтів і пяти шіллінгів — числячи по пять шіллінгів на кожді милі, переїхану надзвичайним поїздом, вони домагалися, аби сейчас приготувано для них вагони і місця, хоч були переконані, що мине майже година, заки усунеться перешкоди з дороги. Тимчасом у канцелярії, звідки лише що вийшов Каратель, зайшов незвичайний випадок.

Жаданє надзвичайного поїзду уважається в багатім торговельнім сьвіті не дуже незвичайною річю, але аби рівночасно жадано двох таких поїздів — се вже була незвичайна річ. А власне тепер трафила ся така. Ледви містер Бленд покінчив із одним пасажиром, як уже явив ся другий у нього з таким самим жаданєм. То був містер Горацій Мур, джентельмен із військовою вислугою, який заявив, що несподівана і серйозна хвороба його жінки, замешкалої в Лондоні, не позволяє йому тратити ні одной хвилини. Його біль і неспокій були такі очевидні, що містер Бленд старався зробити все можливе, аби тільки сповнити його бажанє. Провисилку другого надзвичайного поїзду не могло бути й мови, бо весь готовий персонал був визначений до першого. Полишалося тільки запропонувати йому сплату частини коштів за поїзд д. Карателя і примістити його в другім порожнім відділі першої кляси, наколи-б д. Каратель не схотів узяти його до свого відділу.

Видавало ся неможливим — дістати відмову на таку просьбу, а одначе заледво містер Поттер Гуд загикнув ся про те, дістав цілковиту і безвідкличну відправу. Д. Каратель заявив, що поїзд його, тому він жадає виключно користувати ся ним. Ніякі аргументи не могли переконати його і кінець кінцем прийшло ся закинути задуманий плян. Довідавшись, що можна їхати тільки особовим поїздом, який відходить до Лондону аж по шести годинах, містер Горацій Мур відійшов у страшному горю. Рівно о 4 год. і 31 мін. вийшов із Ліверпуля поїзд, у якому сидів калікуватий Каратель і його велитенський товариш. Дорога була цілком свобідна і до Манчестра не передвиджувано ніякої задержки.

Поїзди Лондонської і Західно-Поморської залізниці переходять на лінію другої компанії як раз коло того міста, де надзвичайний поїд мав прийти перед шістьма годинами. Якеж було здивоване і замішане служби в Ліверпулі, коли чверть на сему прийшла з Манчестра телеграма, що поїзд не прийшов іще. На запит, висланий на стацию Хеленс, що лежить на третій частині віддалення між обома городами, отримано таку відповідь:

„Ліверпуль. Джеймс Бленд, суперінтендант центральної Лондонської і Західно-Приморської зал. — Надзвичайний поїзд перейшов сюди о 4 год. 52 мін. — Доузер. Ст. Хеленс“.

Телеграму отримано о 6 год. 40 мін., а о 6 год. 50 мін. прийшла з Манчестра друга телеграма:

„Ні сліду надзвичайного поїзду, що вийшов від вас“.

Десять мінут опісля прийшла на загальне здивоване третя телеграма:

„Догадуємо ся скорше помилки, ніж розбитя надзвичайного поїзду. Власне прийшов особовий поїзд із ст. Хеленс, але ніхто не завважав нічого підозреного. Чекаємо на вказівки. — Манчестер“.

Справа приймала що-раз більше незрозумілий поворот, хоч деякі вислови останньої телеграми могли були успокоїти власти Ліверпуля. І дійсно, коли б було що небудь приграфило ся надзвичайному поїздові, то чи можна було припускати, аби особовий поїзд, пущений по тій самій лінії, перейшов не завваживши нічого? Але що за проява? Де подів ся поїзд? Чи не переведено його з якої небудь причини на бічну дорогу з наміром пропустити перше особовий поїзд? Таке пояснене було правдоподібне, коли припустити ся непередвиджений ремонт. Зателеграфовано на кожду

стацию між Хеленсом і Манчестром. Суперінтендант і управитель руху очікували в великій неспокоею відповідий, які мали подати їм докладні звістки про затрачений надзвичайний поїзд. Відповіді прийшли в такім самім порядку, в яким вислали запити.

„Надзвичайний поїзд перейшов сюди о п'ятій годині. — Коллінс Грін“.

„Надзвичайний поїзд перейшов сюди о 5 год. 6 мин. — Ірльстоун“.

„Надзвичайний поїзд перейшов сюди о 5 год. 10 мин. — Кинїон Джункшон“.

„Ніякий надзвичайний поїзд не переходив сюди. — Бартон Мос“.

Здивовані урядники переглянули ся між собою.

— Одинокий випадок у часі моєї тридцятилітньої практики, — сказав містер Бленд.

— Безприкладний і неояснимий випадок, сер! Але йшов жеж надзвичайний поїзд між Кинїон Джункшоном і Бартон Мосом.

— Між тими двома стациями, на скільки пригадую собі, нема пиншої. Значить, надзвичайний поїзд зійшов на насип.

-- Але як же міг тоді перейти 45-ий особовий поїзд по тій самій лінії не завважавши його?

— Тут нема вибору, містер Гуд, так мусить бути. Особовий поїзд мусів завважати що небудь, що може кинути сьвітло на сю справу. Пішлим іще раз за звістками до Манчестру, а до Кинїон Джункшон вишлим приказ оглянути зараз лінію до самого Бартон Моса.

По кількох мінутах прийшла відповідь із Манчестра:

„Нічого нового про затрачений поїзд. Машинїст і кондуктор особового поїзду візнають, що між Кинїон Джункшоном і Бартом Мосом не трафило ся ніщо. Лінія цілком свободна і нема ніяких слїдів якого будь розбитя. — Манчестер“.

— Переїздив машинїст і кондуктор — невдоволено завважав містер Бленд. — Тут мусїло зайти розбитє, але вони не завважали його. Надзвичайний поїзд врізав ся очевидно в насип не ушкодивши при тім лінії. Яким чином могло се стати ся, то переходить моє розумїне, але воно мусїло так бути. Із Кинїон Джункшона прийде правдоподібно повідомленє, що поїзд найдено вбитий в насипі.

Та пророцтво містера Бленда не сповнило ся. По упливі пів години отримано від начальника ст. Кинїон Джункшона таку депешу :

„Ніяких слідів запропашеного поїзду. Певне тільки, що він перейшов сюди, але не прибув у Бартон Мос. Ми відчепили від поїзда льокомотиву і я сам переїхав на ній здовж лінії, але дорога всюди свобідна і нема ніяких слідів розбиття.

Містер Бленд розпатлав чуприну зі здивованя.

— Гуд! тут заходить якась містифікація! — сказав він. — Чиж можливо, щоб пропав поїзд серед білого дня тут, у Англії? Таж то нісенітниця! Льокомотива, тендер, два вагони, кондукторський вагон, п'ять людських істот — і все те пропадає одно по другім із рельсів залізної дороги! Коли не дізнаємося за годину нічого докладного, то я беру з собою інспектора Коллінса і їду сам оглядати дорогу.

Вскорі прийшла ще одна звістка. Вона явила ся в формі другої телеграми із Киніон Джункшона:

„Повідомляємо з жалем, що трупа Джона Слетера, кондуктора надзвичайного поїзду, найдено посеред корчів зійновати в віддаленю двох миль і чверти від Джункшона. Злетів правдоподібно з льокомотиви, упав на насип, а звідти скотив ся в корчі. Ушкода черепа при упадку була причиною його смерти. Грунт перешукано докладно, але не знайдемо ніде слідів затраченого поїзду“.

Під той час був зайнятий цілий край політичною кризою, а надто увага публики була звернена на важний і сензаційний заговор у Парижі, де страшний скандал грозив правительству загибобою і міг скомпромітувати багато високопоставлених осіб Франції. Всі газети були переповнені тими випадками, тому небувала затрата поїзду не звернула на себе уваги, що не було-б стало ся в иньшій часі. Дивний характер випадку уменшував його вагу і газети не хотіли навіть вірити подаваному фактови. Багато лондонських журналів брало факт за бистоумну вигадку до того часу, доки слідство над тілом нещасного кондуктора (слідство, що не пояснило нічогоісінько) не переконало їх про трагічний бік випадку.

Містер Бленд прибув того самого вечера в супроводі інспектора Коллінса, старшого агента слідчої поліції, що був на службі компанії, до Киніон Джункшона. Їх досліди тревали цілий другий день, але привели до цілком негативного результату. Вони не тільки не попали на слід затраченого поїзду, але навіть на ніщо таке, що могло-б довести до яких небудь преміс. Рівночасно з тим інспектор Коллінс написав офіціяльне донесенє (в сій хвилі воно

лежить передо мною), яке potwierджує, що всякі можливості далеко різнородніші, ніж ми собі представляємо

„На протягу залізної дороги між обома тими станціями — говорить він — увесь простір покритий залізними фабриками і копальнями вугля. Деякі з них чинні до нині, інші закинені. Два-найцять із них мають свої вузкоторові дороги, по яким вагони платформи спускають ся на головну лінію. Вони могли без сумніву бути незавважані. Крім того сім копалень мають іще або мали свої власні рельси, які стикали ся зі станціями головної дороги і таким чином мали можливість доставляти свої продукти безпосередно із нутра рудокопу до головних центрів відбуту. У всіх тих випадках тягнуть ся рельси на кілька миль здовж. Чотири пари із тих сімох рельсів лучать ся з копальнями вугля, де не робить ся вже нічого, або зі шахтами, що не довго були чинні. До числа таких належать копальні Рідгаутлет, Херо, Слоуг-Диспанд і Хартеіз; остання між ними була перед десятьма літами одною з головніших копалень у Лянкаширі. Ті чотири бічні лінії можемо зовсім вилучити із наших дослідів, бо з них знято поблизькі до головної лінії рельси і давно перервачо рух. Важні отсі три прилучені лінії :

- 1) в напрямі Карнштокської залізної фабрики,
- 2) Біг-Бенської копальні вугля і
- 3) Персеверанської копальні вугля.

„Біг-Бенська тягнеть ся всего на чверть милі і кінчить ся при глухій стіні на тім місці, де звозить ся вуголь із нутра копальні. Тут нічого не бачили і не чули про ніякий надзвичайний поїзд. По лінії Кернштокської залізної фабрики, почавши від 8 го червня, набираєть ся щоденно по шіснайцять платформ червоного залізняка. Тут уставлені тільки одні рельси і сюди трудно пройти. Що до Персеверанської копальні, то рельси йдуть туди в два ряди. Тут незвичайно сильний рух, а вивіз із копальні дуже значний. Від 3-го червня тут безнастанний рух; сотки людей, вчисляючи сюди і цілу товпу укладників рельсів, аняті тут здовж цілої лінії на просторі двох миль і чверти; через те зовсім неможлива річ, аби поїзд міг сюди перейти в долину, не звернувши на себе нічийої уваги. Завважимо вкінці, що бічна лінія далеко близша до стації Хелес, ніж те місце, де випав машиніст, наслідком чого маємо повне право думати, що поїзд перейшов на сім місці скорше, заким трафіло ся з ним нещастє.

„Що до Джона Слетера, то судячи по зверхньому його виду і по ранах, трудно поробити правдиві висновки. На основі того, що ми бачили, можемо тільки сказати, що він умер при випаді з льокомотиви, але чи рани його одержані перед, чи по випаді, того не беруся рішати. На закінченє просить іще інспектор департаменту поліції прийняти його димісію, бо він занадто обиджений закидами лондонських газет, що не розуміє річі“.

Цілий місяць тревали досліди поліції і залізничної компанії, але не принесли ніякого успіху. Предкладали нагороду, обіцяли помилуванє за проступок, але ніхто не показував претенсії ні до одного, ні до другого. Читаючи що дня газети публіка бажала найти вкінці виясненє такої небувалої тайни, але тижні минали за тижнями, а загадка полишила ся дальше нерозв'язані. І серед білого дня, в місяці червні, в найгустійше населеній місцевості Англії, пропадав безслідно поїзд, немов перемінений в газову субстанцію яким небудь досвідним хеміком! А посеред ріжних здогадів можна було дійсно найти в пресі навіть серйозні вістки, що тут мусіло бути щось надприродне та що калікуватий Каратель був особою, звісною під менше приличним іменем. Що до його смаглястого товариша, то багато догадувало ся, що то власне він був причиною нещастя, хоч ніхто не міг доказати справедливости такої думки.

Між численними здогадами, які висловлювали як газети, так і поодинокі особи, були деякі, що могли прикувати до себе увагу загалу. Перший основував ся на тім, що поїзд міг зійти з рельсів і перейшовши по насипі, злетіти в Ланкаширський або Страффордський канал, викопаний паралельно до залізної дороги сто літ тому назад. Але сей здогад був скоро опрокинений, бо досліди глибини каналу, про який заговорено публично, виказали, що канал не глибокий на стільки, аби міг вмістити в собі цілий поїзд. Другий кореспондент указував на портфель, що буцім то становив одинокий клунок подорожних і містив у собі, по його думці, якусь нову вибухову матерію, незвичайно сильну, в виді порошка. Здогад, що цілий поїзд міг вилетіти в воздух, при чім насип був неущкоджений, є очевидно ні більше ні менше як безрозумний абсурд, нісенітниця, яка не заслугує жадної уваги. Назначено навіть нове слідство, коли нараз зайшов новий і несподіваний випадок, що розбудив надію, якій натурально не судило ся ніколи сповнитися.

Було то ніщо иньше, як письмо, прислане на імя містріс Мак-Ферсон її мужем, містером Джемсом Мак-Ферсоном. Письмо було вислане з Нью Йорка 5 липня 1890 р., а прийшло по 14-ім того самого місяця. Багато висловляно сумнівів про його автентичність, та містріс Мак-Ферсон запевнювала рішучо, що воно написане її мужем, а знов факт, що в ньому було залучених 100 доларів паперами по п'ять доларів, усував сам собою всяку можливість обману. От і зміст письма:

„Дорога моя подруго! Багато я передумав і приходжу до того переконання, що було би дуже погано покинути тебе і Лізу. Постараюся, щоби того не було і щоби ти приїхала до мене. Посилаю тобі гроші, виміняй їх на двацять англійських фунтів. Для тебе і Лізи повинно сього вистати, аби ви могли переїхати за Атлантийський океан. Купуй місця на Гамбурських пароплавів, що задержується в Соутгемптоні, там дешевше, як у Ліверпулі. Коли-б ти могла, приїхавши сюди, задержати ся в Джонстон Гоузі, я поспробував би післати тобі кілька слів, бо тепер трудно мені і я не дуже щасливий при згадці, як страшно було-б покинути тебе. Тимчасом досить. Твій муж

Мак Ферсон“.

Ми вже згадували про те, що се письмо могло було послужити для вияснення цілої справи тим більше, що було доказане, як якийсь подорожний, дуже подібний до пропалого кондуктора, переїхав із Соутгемптона під іменем Земмерса, закусивши місце на Гамбурських пароплавів, що відплив до Нью-Йорка 7-го червня. Містріс Мак-Ферсон виїхала зі своєю сестрою Лізою до Нью-Йорка і по трьох тижнях прибула до Джонстон-Гоуза, але не довідала ся там нічого про свого мужа. Дуже можливе, що необережні вислови преси упередили його про те, що поліція слідить за ним. Щоби там не було, але ніхто не приходив і не писав до Джонстон-Гоуза, наслідком чого обі жінки вернули назад до Ліверпуля.

В такій стадії оставала справа до 1898 року. Видається неправдоподібним, що протягом осьми літ не вияснено справи затрачєня надзвичайного поїзду, в якому був Каратель зі своїм товаришем. Докладні досліді про обох подорожних доказали лиш те, що Каратель був зв'язаний у Центральній Америці, як політичний і фінансовий агент та що приготовляючись до своєї подорожі до Європи, він бояв ся сильно, що не доїде до Парижа. Його товариш, вписаний у книзі приїзжих під іменем Едварда Гомеца, був

чоловік, про якого говорено, що він жорстокий, задеракуватий і хвалько. Судячи одначе по виду, він був цілковито відданий Карателеви, що як чоловік фізично слабкий, глядав у ньому підпори і оборони. Додамо до того, що з Парижа, який був головною метою подорожи Карателя, ніхто не допитував ся про нього.

Перейдім тепер до фактів сеї справи, опублікованих у марсильських газетах у сповіді, зложеній Гербертом-де-Лернаком, за-судженим на смерть за убийство купця Бонвальо. Ми наводимо сю сповідь дословно.

„Не задля самого славолюбства або самохвальства подаю я отсі факти. Коли-б так було, я оповів би ще багато славнійших річий. Я роблю се в тій цілі, аби звісний джентльмен у Парижі зрозумів, що я можу розповісти все, що, дотикає справи Карателя, можу розповісти також те, що в його інтересі і на його просьбу поповнено злочин; а не зроблю того тільки тоді, коли прийде на свій час відволока, якої я очікував. Бережіть ся, панове, доки ще не зовсім пізно! Ви знаєте Герберта-де-Лернака і вам звісно, що його діла так само правдиві, як і слова. Поспішайтеся отже, або погинете.

„Не буду називати імен — що сказали-б ви, як би тільки почули їх! — а розповім вам виключно лиш те, як хитро виконав я цілу справу. Я служив чесно своїм панам і не сумніваю ся, що вони чесно поводити ся зо мною. Тому доки я переконаний, що вони не зрадили мене, їх імена, які потрясали цілу Європу, не будуть відкриті. Але тогож дня... зрештою не скажу більше нічого!

„Одним словом, стало ся те в 1890 році, в часі славного процесу в Парижі, який дав причину до незвичайного скандалу в політичних і фінансових кругах. Який страшний був той скандал, можуть знати тільки такі конфіденціальні агенти, як я. Честь і кар'єра багатьох першорядних людей Франції були поставлені на карту. Вам очевидно трапляло ся всім бачити громадку круглів, як вони, витягнувшись просто, стоять рівно. Нараз надлітає куля і... гоп, гоп, гоп! — усі девять на землі. Представите собі тепер великих людей Франції в виді круглів, а Карателя в виді кулі, що надбігла звідкись здалека. Як би вона докотила ся на час і... гоп, гоп, гоп! — усі. Я постановив, що вона не докотить ся.

„Я не обвиняю всіх, що вони знали про те, що стало ся. Тут, як я вже сказав, були поставлені на карту незвичайно важні фінансові і політичні інтереси і тому задля веденя справи був

утворений синдикат. До синдикату належали люди, що не зовсім розуміли справу. Але й вони дуже добре знали і можуть бути переконані, що я не забув їх імен. Вони знали про приїзд Карателя давно ще перед тим часом, заки він виїхав із Полудневої Америки; вони знали також, що докази, які були в його руках, могли їх усіх погубити. Синдикат мав у своїх руках необмежену суму грошей, абсолютно необмежену, розумієте? Вони стали тому шукати агента, що міг би обмежити таку величезну владу. Вони шукали помислового чоловіка, рішучого, такого, що бистро орієнтував ся. Вони вибрали Герберта-де-Лернака і не помилилися.

„Мені дозволено вибирати собі помічників, користувати ся повною властю, яку дають гроші, одним словом уладити все так, аби Каратель не прибав ніколи до Парижа. Зі звичайною своєю енергією я взяв ся за поручену справу, не тратячи по одержанню інструкції ні одної хвилини, і перші кроки зроблені мною були як найліпші для виповнення задуманої задачі.

„Чоловік, на якого я міг вповні спустити ся, був висланий мною до Полудневої Америки, аби слідив за Карателем. Коли-б він був приїхав на час, корабель не був би ніколи прийшов до Ліверпуля, та на жаль він був уже відплив із пристані, заки мій агент дістав ся до нього. Тоді вислав я заосмотрений у все конечно невеличкий оружний бріг, аби перетяв йому дорогу, але й се не вдалось мені. Навчений невдачами, я, подібно як усі великі організатори, придумав цілий ряд кроків, із яких не один то другий мусів конечно вдатися. Ви очевидно не вірите в трудності мого підприємства, представляючи собі, що тут мало місця звичайне вбійство. Ви забуваєте, що ми мусіли усунути не тільки Карателя і його документи, але й товариша, якому він, як ми мали повне право догадуватись, розповів усі свої тайни. Уважайте також на те, що вони оба були обережні і незвичайно підзорливо звертали ся до всяких проб зближення. В тому власне й лежала ціла трудність справи, вповні достойної мене, бо я все відзначав ся незвичайною зручністю при несподіванім нападі на другого.

„Я старав ся приїхати скорше від Карателя до Ліверпуля, я летів туди на зломане карку, бо я був переконаний, що він зробив усякі можливі кроки, аби приготувати для себе значну оборону по приїзді до Лондона. Одним словом те, що ми мали зробити, мусіло стати ся між хвилиною його приїзду до Ліверпульської пристані і відїздом на Лондонській і Західно-Приморській заліз-

ниці до Лондона. Ми уложили шість плянів, один хитріший від другого, а котрий із них мав бути виконаний, се залежало від поступованя Карателя. Чого би він не придумав, ми мали бути все коло нього. Задержував ся він у Ліверпулі — один плян, їхав звичайним поїздом або поспішним або надзвичайним — ми на все були готові. Ми все передвиділи і приготували.

„Ви певно думаєте, що я один, сам про себе, не міг того зробити. Чиж я міг знати всі лінії англійських залізниць? Але гроші доставили мені агентів із цілого світа, ба навіть у Англії найшов я їх скоро і то незвичайно проворних. Я не назву їх імен, бо було би несправедливо підривати їх кредит. Мій англійський агент заслугував бути моїм союзником. Він знав як найдокладнійше Лондонську і Західно-Приморську лінію, а під його начальством стояв цілий ряд жвавих і відданих йому робітників. Ідея пляну належала до нього, а я розробив тільки поодинокі деталі. Ми підкупили кількох слуг, між якими найголовнішим був Джейс Мак-Ферсон, котрого ми постарали ся зробити кондуктором надзвичайного поїзду. Сміт, наляч, був також до наших услуг. Джона Слетера, машиніста, пробували ми також звербувати для себе, але він був упертий, а тим самим небезпечний для нас, тому ми полишили його. Ми не мали цілковитої певности, що Каратель замовить надзвичайний поїзд, ми догадувались того тільки на тій основі, що його приїзд до Парижа без найменшої затримки був для нього ділом першорядної ваги. Для різних непередвиджених випадків поробили ми спеціальні приготування, обдумані до найменших подробиць завчасу ще перед приходом корабля до берегів Англії. Вам певно буде також интересно знати, що один із моїх агентів був на лоцманськім байдаку, що спускав якор того корабля.

„В хвилі приїзду Карателя до Ліверпуля ми вже знали, що він підозріває небезпечність і тримає себе в обережності. Він приїхав у супроводі небезпечного для нас товариша, по імені Гомеца, що мав при собі оружє і був готовий на всякий випадок зробити з нього ужиток. При ньому були конфіденціональні папери Карателя і він готов був боронити їх рівно як їх властителя. Каратель, по всякій правдоподібности, слухав його рад і допомогти ся чого-небудь від Карателя, не домігшись того від Гомеца, було пустою стратою часу і енергії. Супроти того треба їх було конечно віддати одній і тій самій долі, а жадане надзвичайного поїзду улекшувало нам сповненє наших плянів. Ви не забувайте

також, що на надзвичайнім поїзді із трьох людей залізничної компанії двох служило нам і при тім за таку ціну, що забезпечувала їх на ціле життя. Я не хочу сказати через те, що англійська нація чесніша від інших, я думаю лише, що її трудніше підкупити.

„Я вже говорив вам про свого англійського агента, чоловіка, якому усміхала ся прекрасна будучність, коли-б не деякі плямки, що лежали на ньому. Йому поручено усі справи в Ліверпулі, а я сидів у гостинниці на станції Кінгтон і чекав там на шифроване письмо, по якому мав розпочати свою діяльність. Як лише замовлено надзвичайний поїзд, мій агент зателеграфував мені зараз, аби я приготував ся як найшвидше. Він сам знов пробував під іменем Горація Мура замовити для себе також надзвичайний поїзд в надії, що його помістять разом із Карателем: се могло бути для нас при відповідних обставинах дуже хосенне. Так наприклад коли-б наш головний план був не повів ся, мій агент мав припоручене усунути обох подорожних і їх папери. Але Каратель був обережний і не згодив ся взяти до поїзду ще одного пасажира. Тоді мій агент пішов зі станції, але вернув ся зараз же назад, тільки через другий вхід. З боку, супротивного до платформи, увійшов він до кондукторського вагона і полишив ся там із кондуктором Мак-Ферсоном.

„Вам цікаво певно знати, в чім лежала моя власна діяльність? Все було приготоване ще на кілька днів перед тим, а мені полишалось тільки дати остаточний сигнал. Бічна лінія, вибрана нами, сходила ся давнійше з головною, але опісля була відлучена. Нам досить було пересунути кілька рельсів, аби знов злучити її з цією. Із невеличкою, але добре обзнайомленою з ділом, громадкою робітників приготували ми все заздалегідь перед приходом надзвичайного поїзду. Ледви він надійшов, як уже й покотив ся по вузькій бічній лінії і то так легко, що оба пасажири навіть не заважали потрясеня.

„Наш план був такий, що паляч Сміт мав захлороформувати Джона Слетера, машиніста, що також був засуджений на смерть разом із іншими. З того боку, але тільки з того, наш план не повів ся, з винятком понадто безглуздости Мак-Ферсона, що написав письмо до своєї жінки. Наш паляч виконув свою річ так незручно, що Слестер випав із локомотиви в часі судорожних рухів, але на щастє так далеко, що скрутив собі карк. Він полпшив ся там непорушний, ставши прямою, що покрила сльозами наше

діло, яке при інших обставинах могло бути вирішальним твором, на котрий можна глядіти і подивляти його з захватом. Кримінальний експерт висловився, що Джон Слетер був однією з недбаною річчю у всіх наших комбінаціях, так гідних подиву. Чоловік, що мав стільки успіхів як я, може бути ширший і я, вказуючи на Джона Слетера, заявляю, що він був для нас ганебною плямою.

„Таким чином справив я надзвичайний поїзд по вузкоторовій лінії на два кілометри довготи, що вела, а властиво приготувана була нами, аби вести до Хартенської копальні вугля, одної з найпросторніших копалень у Англії. Ви спитаєте певно, як могло стати ся, що ніхто не звернув уваги на поїзд, який ішов по незакритій лінії? На те відповім, що здовж усеї лінії тягнеть ся глибокий вивіз і що лише той може її видіти, хто стоїть на березі вивозу. Там на кінці вивозу стояв хтось – але се був я. А тепер розповім вам, що я бачив.

„Мій помічник стояв на закруті, аби слідити звідти за переходом поїзду на другу лінію. З ним було чотирох озброєних людей; коли-б поїзд був пішов по головній лінії, що було можливе, бо прилучені шини були заржавілі, тоді мали вони по просту напасти на поїзд. Скором він побачив, що поїзд скрутив на бічну лінію, полишив його до моєї розпорядимости. Я чекав на тім місці, де отвірив ся вхід до копальні і був так само озброєний, як і оба мої помічники. Як бачите, я був готовий на все, що не стало-б ся. В тій хвилі, коли поїзд наблизив ся до бічної лінії, паляч Сміт здержав біг локомотиви, а опісля пустивши її знову швидким бігом вискочив разом із Мак-Ферсоном і моїм англійським агентом, доки не було ще за пізно. Здержане бігу поїзда звернуло мабуть увагу пасажирів і коли поїзд був знов у повнім ході, вони виставили голови через отворені вікна. Я не можу не всміхнутися на згадку того, як вони тоді потуманіли. Представте собі своє власне здивованє, коли-б ви виглянувши із свого розкішного вагона завважали нараз, що рельси, по яких ви їдете, заржавілі і повищерблені, покриті червоними і жовтими плямами тому, що довго були неживані і постаріли ся вже. Які думки пронизували їх серця, коли намісь Манчестра вони побачили нараз смерть, що чекала на них при кінці нещасної дороги. Поїзд летів уперед зі скаженою швидкістю, хитаючись із боку на бік і вискрипуючи колесами по заржавілих шинах. Я був поблизько них і міг обсервувати їх. Каратель молив ся; в його руках доглянув я щось в роді

чоток. Той другий ревів як бик, що почув кров близької різниці. Побачивши нас на насипі він як божевільний почав нам давати різні знаки, а відв'язавши опісля свій портфель, кинув його в наш бік. Здогад його був без сумніву хибний. Там були докази; вони готові були приобіцяти мовчанку, аби тільки вратовано їх життя. Се було би приємне, але щож могли ми зробити? Служба понад усе. Понадто поїзд не був уже ні в нашій, ні в їх власті.

„Гомець перестав вити, почувши тріскіт поїзду на скруті. Вони побачили оба темну пащеку копальні, отворену перед собою. Ми відсунули дошки, що закривали її і таким чином відслонили чотиробічну пропасть. Давнійше підходили рельси для вигоди накидування вугля майже під саму шахту і нам достаточо було додати дві-три шини, аби злучити їх безпосередно з самим берегом шахти.] І дійсно, коли-б ми не були приготували рельсів, дорога була-б скінчила ся на кілька стіп над берегом. Ми глянули на вікна: низше була голова Карателя, висше Гомеца. Вони німо гляділи на те, що відкривало ся перед ними, а всеж не мали сили відвернути ся від того видовища: воно неначе спараліжувало їх.

„Поїзд, що летів зі сказеною скорістю і наближав ся до шахти, куди я його сам справив, представляв для мене небачене видовище, на яке глядів я з незвичайною цікавістю. Один із моїх товаришів побоював ся, аби поїзд не перескочив через пропасть, але так не стало ся. Він упав просто в отвір, а буфер льокомотиви ударив з тріском о береги шахти, причім комин підкинуло у воздух. Тендер, вагони — все змішало ся з собою і разом із обломками льокомотиви закрило на хвилю отвір шахти. Опісля повалило все в середину і ціла маса заліза, роз'яреного вугля, мідяних приладів, коліс, кусників дерева і подушок, усе те поламане, подрухотане щезло зі шумом у копальні. Ми почули тріск, шум, гуркіт, — відломки поїзду бились до стін і довго ще після того, як останки поїзду долітали до дна шахти, було чути з глибини глухий галас. Нараз розніс ся сильний тріскіт, мабуть від розбитого кітла, і з чорної глибини вирвав ся стовп пари, що крутив ся прискаючи і спадаючи дощем довкола нас. Опісля пара, поділившись на тоненькі струї, підіймила ся до гори і заблищавши на сонці, спустила ся назад до Хартзійської пропасти.

„Винувнивши так гарно придуманий плян, ми мали ще позатирати сліди того, що зайшло. Невеличка громадка робітників, що полишила ся на другім кінці дороги, зібрала вже рельси і від-

лучила бічну лїнію, привівши все до давного ладу. Ми зі свого боку заняли ся шахтою. Копи і иньші відломки кинули ми в долину, шахту накрили по давньому дошками, а рельси повідкручували і забрали. Опісля не поспішаючись, але й не зволікаючи довго, виїхали ми з того місця — більша часть до Парижа, мій англійський товариш — до Манчестру, а Мак Ферсон — до Соутгемптон, звідки виїмігрував до Америки. Ми полишили тодішнім англійським газетам здогади про те, як ми походили коло свого діла, і оповіданя, як зручно усунули з дороги досвідних шпіонів.

„Ви памятаєте очевидно, що Гомерц викинув через вікно портфель; я сховав його і віддав своїм панам. Але їм буде певно цікаво знати, що я виймив із портфеля кілька листів, аби заховати їх на всякий випадок. Я не бажав оголошувати тих листів, але кождий чоловік мусить дбати про себе — тай що иньше можу я зробити, коли мої приятелі не хотять прийти до мене, як я чекаю на них? Панове, можете бути певні, що Герберт-де-Лернак однаково страшний, чи він проти вас, чи з вами і що він не такий чоловік, аби йшов на гільотину, а не бачив вашого вираження до Нової Каледонії. З поважання самих до себе, не до мене, спішіть ся, л. Де... і генерале... і бароне.. (ви самі можете виповнити пропущені тут місця). Прирікаю вам, що в другім виданю не буде вже тих пропусків.

„P. S. Переглянувши оповіджене мною, я бачу лише один пропуск. Він дотикає нещасного Мак Ферсона, котрий був на стілько загонистий, що написав до своєї жінки і вислав їй гроші на переїзд до Нью Йорка. Дуже зрозуміло, що коли інтереси подібні до наших ставлять ся на карту, ми не можемо допустити, аби вони були зависимі від чоловіка, що хоча не хоча може видати їх жінчині. Він нарушив свою присягу, виславши письмо жінці, тому ми не могли більше довіряти йому. Для забезпеченя себе ми постарали ся повести справу так, аби він не побачив ся більше з жінкою. Деколи зрештою я думав, що належало-б написати до неї і повідомити її, що нема ніяких перепон для поновного її вінчання.

Переклад В.

